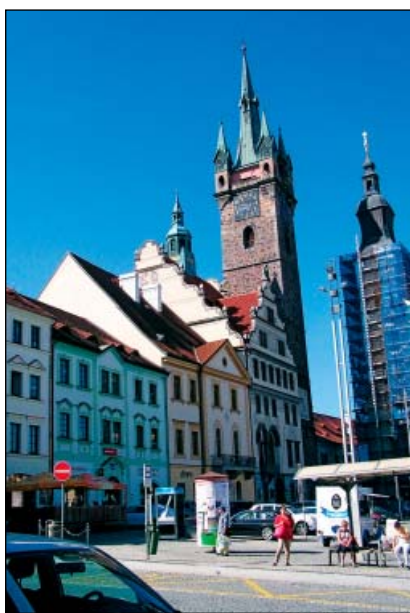

CELOSTÁTNÍ SEMINÁŘ K PROBLEMATICE LIDOVÉHO STAVITELSTVÍ

Letošní seminář s názvem *Sto let péče, dokumentace a výzkumů vesnické architektury v Československu* se uskutečnil ve dnech 12.–14. září v Klatovech. Jubilejní dvacátý pátý ročník tohoto semináře je součástí aktivit letošního prezentačního tématu Národního památkového ústavu „*Století republiky*“. Pořádající organizací bylo, jako vždy, generální ředitelství Národního památkového ústavu (NPÚ) v Praze ve spolupráci s územními odbornými pracovišti NPÚ v Plzni a v Českých Budějovicích, na přípravě celé akce se podílelo Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, dalšími partnery byly Plzeňský kraj, Obec Chanovice a Město Klatovy. Hlavním organizátorem a koordinátorem byl již tradičně PhDr. Pavel Bureš z generálního ředitelství Národního památkového ústavu.

Klatovy – Černá věž

Jak vyplývá z názvu semináře, hlavní náplní přednáškové části programu bylo mapování vývoje studia lidového stavitelství a s tím souvisejících počátků snah o jeho ochranu. Zájem o lidovou kulturu včetně lidové architektury úzce souvisel se snahou českého národa o upevnování národní identity, která podle tehdejších názorů měla své kořeny a zdroje na českém venkově. Postupně se zvyšující zájem o tradič-

ní českou kulturu, který započal již ve 2. polovině 19. století, vyvrcholil uspořádáním Národopisné výstavy československé v Praze roku 1895.

Po vzniku Československé republiky se výrazně zrychlily proměny venkova, zemědělské hospodářství se modernizovalo a současně se modernizovala i historická zástavba, což znamenalo její postupnou likvidaci. Bylo nezbytné nejen dokumentovat původní vesnickou architekturu v té době dostupnými prostředky, tj. popisem, plány, kresbami i fotografiemi, ale rozvíjet snahy o její fyzickou záchranu. Záchrana byla uskutečnitelná buď ochranou stavby přímo na původním místě nebo přenesením cenné stavby do muzea v přírodě. V období první republiky se podařilo úspěšně vybudovat Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, a to zásluhou bratří Jaroňků.

V období po 2. světové válce se výzkumem a ochranou lidového stavitelství začaly systematicky zabývat četné instituce – památkové ústavy, ČSAV a muzea. Ochrana jednotlivých staveb i souborů staveb byla zakotvena a definována v zákoně č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách. Vznikla řada regionálních muzejních expozic, jejichž základem jsou historicky hodnotné stavby na původním místě, např. Zubnice, Třebíz, Přerov nad Labem, Veselý Kopec, Hlinsko a další.

Roce 1987 byl schválen nový památkový zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, který je platný dodnes. Tento zákon zdůraznil nutost ochrany celých památkových území. Jsou v něm zakotveny pojmy památková rezervace a památková zóna a jejich definice. Ale ani tento právní předpis nepřinesl v nejbližších letech výrazné zvýšení ochrany. Až po roce 1989 bylo postupně vyhlášeno 278 vesnických chráněných území, jak rezervací tak i zón. Rozšiřují se stávající muzea v přírodě a vznikají nová, například Kouřim, Strážnice, Chanovice, Velhartice. Rozvíjejí se nové metodické postupy, které prohlubují poznatky

získané průzkumem a zvyšují možnosti účinné ochrany v památkářské praxi.

Program semináře byl obdobný jako v předchozích letech. První a poslední den byly věnovány odborným příspěvkům a prezentacím, druhý den probíhala exkurze po vybraných lokalitách.

Seminář zahájili uvítacími projevy představitel města a kraje. Blok přednášek otevřel doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. z Ústavu evropské etnologie Filosofické fakulty MU Brno příspěvkem s názvem *K výzkumu vesnické architektury v meziválečném Československu*.

Na rozvoji etnografie v nově vzniklém Československu se výrazně podílel Karel Chotek, který byl v roce 1921 jmenován profesorem této poměrně nové univerzitní disciplíny na univerzitě Komenského v Bratislavě a o 10 let později na Karlově univerzitě v Praze. Od 20. let vycházela řada Československá vlastivěda, jejíž svazek Národopis zahrnoval dle návrhu profesora Chotka soupis veškerých národopisných reálií. O další rozvoj výzkumu lidové architektury v meziválečném období se významně zasloužili Dr. Zdeněk Wirth a později architekt Václav Mencl, který se mimo jiné zabýval roubenými kostely na Slovensku a na Ukrajině. Slovenská lidová architektura je předmětem knihy Josefa Vydry s názvem *Ochrana lidových památek národopisných na Slovensku z roku 1925*, kde je formulována úloha a význam lidového umění: Lidové umění není nižší formou kultury, ale významným podkladem pro vývoj vyšší kultury.

Následujícími přednášejícími byly PhDr. Dana Motyčková, CSc. a PhDr. Kateřina Sedlická z Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, jejichž příspěvek *Jedno století průzkumů vesnického stavitelství. Z dokumentačních fondů Etnologického ústavu v Praze* představuje vývoj dokumentačního fondu ústavu. Fond zahrnuje rozsáhlé soubory fotografií, diapositivů, výkresů i akvarelů, jejichž autoři byli dílem živnostenskámi fotografovými, dílem amatéry. Část tvoří

fotografická sbírka Národopisné společnosti československé. Z pozdější doby jsou zde shrnuty například výsledky terénního výzkumu prováděného v letech 1942–1944 v rámci zaměřovací akce Komise pro vědecký výzkum pod vedením profesora Chotka. Rozsáhlé sbírky jsou postupně digitalizovány.

Přednáška PhDr. Pavla Bureše *Stručný přehled historie ochrany lidových staveb u nás* shrnula přehledným a vypočítavým způsobem počátky, důvody a vývoj péče o lidové kulturní dědictví. Ve 2. polovině 19. století sílila snaha o nalezení národní identity, která byla z hmotného hlediska nejzřetelnější v lidové architektuře. Dalším důvodem zájmu o tuto oblast bylo romantické vnímání venkova. Obzvláštěnému obdivu se těšily roubené stavby. Jedním z exponátů Zemské jubilejní výstavy v roce 1891 byla „Česká chalupa“ – roubenka. V roce 1995 se v Praze konala Národopisná výstava československá, pro kterou byla vybudována tzv. výstavní vesnice, kde byly kombinovány stavby charakteristické pro jednotlivé regiony. Bylo zde 26 objektů, typických pro život na vesnici – usedlosti a statky včetně hospodářských stavení, technické stavby, hospoda a kostelík. Jednalo se o živou prezentaci, neboť do vesnice se na půl roku nastěhovali vesničtí obyvatelé, kteří zde žili běžným každodenním životem, konaly se zde i svatby. Stavby zůstaly na místě i po skončení výstavy až do roku 1902. Ohlas výstavy posílil zájem o lidovou architekturu a byl impulzem k založení muzea lidové kultury. Již půl roku po ukončení výstavy bylo v roce 1896 otevřeno v Praze Národopisné muzeum československé a následovala další muzea v ostatních městech.

Lidová architektura se stala inspirací pro významné architekty té doby, zejména pro Dušana Jurkoviče, který se podílel na přípravě výstavní vesnice a Jana Kotěru.

Vzhledem k tomu, že snahy o zachování lidových staveb v původním prostředí byly už začátkem 20. století nereálné, založili bratři Jaronkové Valašský muzejní a národopisný spolek, jenž si vzal za cíl realizovat výstavbu skanzenu – Valašského muzea v přírodě. První světová válka tento záměr na delší dobu překa-

zila, ale v roce 1925 k založení muzea v přírodě došlo. Nejstarší částí skanzenu je Dřevěné městečko, které bylo zpřístupněno veřejnosti od roku 1925. Další rozšiřování následoval v letech 1962–1972, kdy byla dokončena Valašská dědina, další, nejnovější částí je Mlýnská dolina, otevřená v roce 1982.

Typická roubenka

V období první republiky nebyl přijat žádný právní předpis na ochranu památek. Teprve v roce 1958 byl vydán zákon č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách. Tento právní předpis mimo jiné stanovil povinnost evidovat kulturní památky ve státních seznamech pořizovaných v jednotlivých krajích a vymezil pojem památková rezervace umožňující celoplošnou ochranu cenných památkových území.

Odsun německého obyvatelstva z pohraničí po 2. světové válce měl za následek chátrání staveb v pohraničí. V 60. letech se proto objevují snahy o zřízení regionálních skanzenů, ale zpravidla zůstávalo pouze u záměru. Záchranou mnoha cenných staveb v přístupných oblastech Sudet bylo chalupářství.

Zákon č. 22/1958 Sb., byl po téměř 30 letech nahrazen zákonem č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči (památkový zákon), který je po několika novelizacích platný dodnes. Na základě tohoto právního předpisu vznikl Ústřední seznam kulturních památek. Po roce 1990 byla v souladu s památkovým zákonem prohlášována vybraná území vesnic za památkové rezervace a pa-

mátkové zóny. Takto chráněných vesnických lokalit je v současné době 277.

Mgr. Jana Berková z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště (NPÚ ÚOP) středních Čech v Praze přednesla příspěvek s názvem *1918–2018 sto let zkoumání a dokumentace lidové architektury ve středních Čechách a snah o její zachování z pohledu památkové péče*. Příspěvek zahrnoval na příkladech ze středních Čech celkový vývoj výzkumu lidové architektury a vesnických sídel v sedmdesátých letech. Zásadně přispěl k vytvoření moderně koncipované metodiky stavebně historických průzkumů PhDr. Dobroslav Líbal. Výstupem metodiky byla tvorba pasportů staveb i částí sídel, průzkum sídel pak byl základem pro plošnou ochranu vybraných lokalit. Terénním průzkumem pro připravované vyhlášení vesnických památkových rezervací a zón se zabýval i Ing. arch. Jiří Škabrada. V současné době se pasporty postupně digitalizují.

Snaha zachovat co největší počet památek „in situ“ se setkává s problematickými možnostmi využití. Zejména se to týká hospodářských stavení, značný počet stodol byl odstraněn již v průběhu kolektivizace. Významným činitelem při záchraně četných charakteristických objektů se staly skanzeny.

Přednáška pracovníka NPÚ ÚOP v Plzni Tomáše Karla *Počátky dokumentace drobných památek a lidové architektury v západních Čechách* se zabývala mimo jiné i postupným vývojem zájmu o drobné památky, které jsou nedílnou součástí krajiny. Pro romantismus 19. století byly vhodným tématem chmurné historie smírčích křížů. V roce 1833 zaujal smírčí kříž dodnes stojící v Příbyslavi Karla Hynka Máchu, který jej zakreslil do svých poznámek.

Metodiku dokumentace drobných památek zpracoval Národní památkový ústav. Je však určena odborníkům, zatím co dokumentací a případnou záchranou drobných památek místního významu, které často nejsou zapsány v Ústředním seznamu, se v jednotlivých obcích zabývají převážně laici. Sjednocení postupu dokumentace lze stanovit velmi obtížně.

Ing. arch. Stanislav Kovář z firmy A-SPEKTRUM s. r. o. v příspěvku *Virtuální skanzen – pro a proti* seznámil účastníky se zajímavým nápadem – zpřístupnit zájemcům lidovou architekturu jižních Čech virtuální formou, která však zahrnuje odkazy na reálné vesnice a stavby. Virtuální skanzen Ludmila bude přístupný od jara 2019 v Lužnici u Třeboně.

Ing. arch. Petr Mejstřík ze Státního hradu Velhartice přednesl příspěvek s vyprávěcím názvem *Technicky unikátní transfer špýcharu z Petrovic do Velhartic – dokumentace průběhu akce*. Obvykle se stavby určené k transferu do skanzenu rozeberou, jednotlivé části očíslojí a na místě opět složí. Petrovický špýchar byl však přepravován vcelku. Po trase dlouhé 35 km byl vezen velmi pomalu na valníku do malého skanzenu, který vzniká v předhradí velhartického hradu. Akci zajišťovalo a z větší části financovalo Občanské sdružení Hrad. Kastelán velhartického hradu výklad o průběhu transferu doložil podrobným filmovým záznamem.

Ing. Drahomíra Kolmanová, ředitelka Asociace Entente Florale CZ – Souznění, z.s. ve své přednášce *Má vlast cestami proměn* hovořila o akci, kterou pořádá od roku 2009 uvedená Asociace. Je to putovní výstava *Má vlast cestami proměn*. Tento zajímavý projekt se zaměřil na zapojení občanů do zvelebování prostředí a ožívování chátrajících objektů. Exponáty výstavy jsou panely s fotografiemi objektů před úpravou a po ní. Výstava začíná každoročně v Praze na Vyšehradě a pak putuje po krajích. Návštěvníci mohou hlasovat o nejkrásnější proměně.

Zpestřením odborného programu byl výklad Mgr. Martina Tichého z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze s názvem *Všechno je jinak, aneb co nevíte o králi Šumavy*. Přednášející srovnával ve své době populární film *Král Šumavy* s literární předlohou Rudolfa Kalčíka a zdůraznil ideologickou deformaci událostí let padesátých.

Součástí prvního dne semináře byla prohlídka centra města Klatovy, které je od roku 1992 památkovou zónou.

Klatovy – hradby

Klatovy jsou písemně doloženy od roku 1253, kdy byly založeny králem Přemyslem Otakarem II. Téměř od počátku bylo město obehnané hradbami, neboť bylo významným centrem ochrany země od západu. V průběhu 14. století Klatovy získávaly četné výsady a v 16. století patřily mezi deset nejbohatších měst v Čechách. V 17. století přišel do Klatov jezuitský řád a v polovině téhož století se začal budovat jezuitský kostel, výrazná dominanta náměstí. Obě světové války město značně negativně poznamenaly. V následujícím období sice město dále rostlo, ale jeho středověké jádro utrpělo mnohé negativní zásahy. Přesto se zde zachovalo základní urbanistické členění i četné historické objekty.

Dominantou centra Klatov je městská radniční věž, nazývaná Černá, která v 16. století přiléhala k budově radnice. Na západní straně náměstí stojí jezuitský kostel sousedící s bývalou jezuitskou latinskou školou. Ve východní části historického jádra se nachází děkanský kostel, jehož zvonice, stojící v těsné návaznosti, se nazývá Bílá věž. Na obvodu historického jádra se dochovaly pozůstatky složitěho fortifikačního systému města. Turistickou atrakcí je někdejší jezuitská barokní lékárna „U bílého jednořozce“, jejíž interiér je unikátně dochovaný, atraktivitu pro návštěvníky zvyšuje i původní laboratoř s četnými ukázkami tehdejších léčebných prostředků.

Klatovy – Bílá věž

Druhý den semináře byl již tradičně věnován exkurzi, jejímž cílem byly dvě lokality – Velhartice a Chanovice.

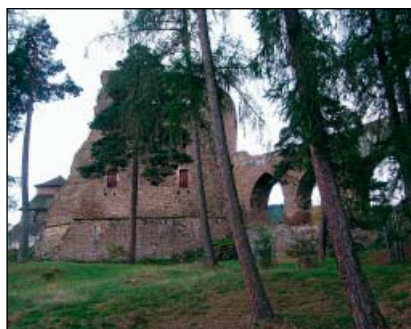
Velhartice – kostel Narození Panny Marie

Městečko Velhartice vzniklo ze vsi, vybudované v podhradí hradu Velhartice, poprvé písemně doloženého na počátku 14. století. Ves se rozrůstala a koncem 14. století zde již bylo městečko, které v průběhu 16. století získávalo různé výsady. I přes pozdější rozsáhlé úpravy a novou výstavbu se dochoval výrazný charakter pošumavské agrární obce, která byla pro své stavebně historické i urbanistické kvality prohlášena v roce 1992 městskou památkovou zónou.

Velhartice – hrad

Významný gotický hrad Velhartice, jehož jižní část byla v 17. století přestavěna a doplněna na renesanční palác, je již od počátku 19. století částečnou zříceninou, dochovala se však skladba jeho jednotlivých částí. Zcela ojedinělý je kamenný most se čtyřmi oblouky, který spojuje severní původní hradní budovu s předsunutým donjonem.

Velhartice – hrad

Od 90. let 20. století začala správa státního hradu Velhartice v předhradí realizovat záchranný projekt věnovaný uchování historických lidových staveb, které nebylo možné ponechat na původním místě. Soubor staveb zahrnuje obytná stavení a hospodářské stavby budované převážně ze dřeva, v malé míře i z kamene a od konce 19. století z pálených a nepálených cihel.

Velhartice – skanzen

Vesnice Chanovice byla písemně doložena v polovině 14. století. Dochovaným středověkým jádrem obce je vrchnostenský dvůr sousedící se zámeckou budovou, původně tvrzí, a s kostelem sv. Kříže. Pozdně románský kostel byl barokně přestavěn spolu s původní tvrzí a vrchnostenským dvorem v průběhu 18. století, tehdy byla rovněž vybudována mohutná vrchnostenská sýpka. Ve 2. polovině 20. století byly objekty kostela a zámku rekonstruovány.

Chanovice – kostel Sv. Kříže

Chanovice – zámek

Současně však pokračovala devastace dvora, který využívalo místní JZD. Tento proces se zastavil v roce 1990 a následující citlivé úpravy nejen zachránily již těžce zdevastovaný cenný areál, ale umožnily jeho plné využití. Financování rekonstrukce bylo umožněno s příspěvím programu Phare a později fondů EU.

Chanovice – vrchnostenská sýpka

Chanovice – zámecký areál

V rozsáhlém sklepení zámku je Muzeum řemesel, v horních patrech jsou školní třídy. Budovy hospodářského dvora byly upraveny pro Galerii nositelů tradic lidových řemesel, Informační centrum a tělocvičnu pro školu i veřejnost, jsou zde i služební byty. Areál zámku a dvora je obklopuje anglický zámecký park. Barokní vrchnostenská sýpka v sousedství byla opravena v roce 2007 a slouží jako depozitář muzea lidové architektury. Historické jádro Chanovic je od roku 2004 vesnickou památkovou zónou.

Chanovice – muzeum

Chanovice – Boží muka

V 90. letech minulého století získalo klatovské muzeum vhodný pozemek pro vybudování skanzenu. Zejména do roku 2006 však vznikl skanzen především díky dobrovolnické práci studentů z Plzeňského kraje, kteří pomáhají i nadále jak při výstavbě, tak při údržbě již přenesených objektů. Skanzen v Chanovicích však nejen zachraňuje historické objekty, ale aktivně se zapojuje do regionálního cestovního ruchu. Každoroční Den řemesel a další četné akce mají vysokou návštěvnost a jsou dokladem zájmu veřejnosti o lidovou kulturu.

Chanovice – skanzen

Chanovice – skanzen

Seminář uzavíraly přednášky třetího dne. Mgr. Alena Dunajová z NPÚ ÚOP Brno v příspěvku s názvem *Zaměřovací akce studentů fakulty architektury v Brně pod vedením profesora Antonína Kuriala* seznámila účastníky semináře s důvody, prováděním a systémem těchto akcí. Po ukončení války bylo možné naposledy autenticky dokumentovat lidovou architekturu, neboť bylo zřejmé, že následující vývoj společnosti povede k postupné likvidaci této charakteristické stavební kultury. Výzkum byl součástí výuky na brněnské fakultě architektury a soustředil se na moravské vesnice. Studenti fotografovali, kreslili a zaměřovali tehdy ještě dochované původní stavby. V návaznosti se pak činnost rozšířila i na slovenské vesnice. Základem se stal soupis vhodných objektů lokalizovaných na určitých katastrech. Jednotnost údajů zajišťovaly směrné pokyny pro zpracování evidenčních listů, které byla výstupem akce. Profesor Kurial v roce 1971 informoval o tomto výzkumu na mezinárodním sympoziu ICOMOS.

Další příspěvky se věnovaly jednotlivým územním i tématickým oblastem lidové architektury. PhDr. František Ledvinka, správce skanzenu v Zubnicích, přednášel o stoleté historii dokumentace památek v severozápadních Čechách. Mgr. Lucie Radová z NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem věnovala svůj příspěvek dokumentaci chmelových staveb. Tvorbu Josefa Brože představil Mgr. Karel Foud z NPÚ ÚOP v Plzni v přednášce věnované knize Josefa Brože *Lidové stavby na Plzeňsku* vydané v 20. letech minulého století. Závěrečná přednáška Mgr. Jiřího Nováka porovnávala objekty lidové architektury v Pošumaví v minulosti a v současné době.

Seminář jednoznačně splnil svůj cíl, který již v úvodním textu uvedl hlavní organizátor celé akce PhDr. Pavel Bureš takto: *Cílem a smyslem semináře by mělo být jednak připomenout a zhodnotit století výzkumů a dokumentace vesnického stavitelství i péče o tento druh kulturního dědictví, a to formou odborných příspěvků i společných diskusí a současně se pokusit definovat úkoly a směry pro budoucnost v prostředí neustále se zrychlujícího tempa hospodářského, technologického a společenského vývoje.*

Ing. arch. Marie Tomíšková